

ІВАНОВА Р. П.

ЧЕРНЯВСЬКА О. П.

ШЕРСТЮК Л. І.

A37166

9(с2)

1-209

Лелечий край, край спогадів і мрій

Малюнок - Родичева А. Г.

Зміст

Від автора	5
Частина I. Легенди нашого краю	7
Частина II. Древнее население Присамарья	27
Частина III. Село Вільне у спогадах жителів	56
Частина IV. Вільне у полум'ї Другої Світової війни	110
Частина V. Післявоєнні роки	263
Частина VI. Школа завжди чекає на вас	328
Частина VII. Мое село	347
АФ «Вільне-2002»	354
Сільська Рада	358
Події сучасного і минулого	369
Післямова	382

Село Вільне – є жива пам'ятка старовини.

Тут існувало давнє поселення Вільне, біля якого на лівому березі Самари, жили бродники. Бродниками називали тих, хто жив біля бродів і переправ, і контролював їх. Самі ж бродники були соціальною спільнотою, що сповідали християнство, і були, на думку багатьох учених, військово-промисловою і торговою вольністю.

1884 року у Вільному вперше побував студент Володимир Вернадський, який згодом став президентом Всеукраїнської академії наук. У Вільному жили поміщики Короленки – родичі видатного вченого.

«Поїздка до Андрія Короленка дала мені чимало. Вільне розташоване на березі р. Самари. Ще й досі тут дуже багато пам'яті про Запоріжжя, ще й досі багато переказів про старовину, про порядки і справи, які були в Росії до 1861 року. Само село Вільне є жива пам'ятка старовини»

Як зазначив Вернадський 1886 року тут мешкало 1466 осіб, було 283 двори, волосне правління, 1 православна церква, 2 магазини, 2 ярмарки, базар на свята, винна фабрика, паровий млин. Слобода Вільне була центром Вільнянської волості.

За переказами жителів села, магазин братів Гарагулів стояв в центрі села, на горбочку, східніше від битого шляху, що проходить через село. В магазині було все, до найменших дрібниць, що потрібно селянину для ведення господарства, а також продукти споживання. Тут же можна купити за півкопійки мед та різні солодощі для малечі.

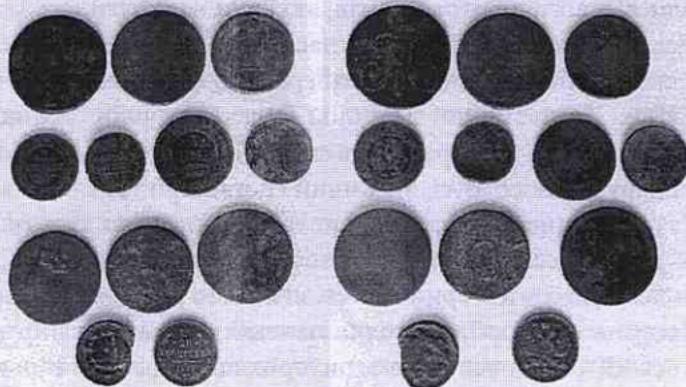
Півкопійки сріблом,
 знайдені на території села.

За радянських часів на його місці побудували меблевий магазин. Сьогодні там розміщений магазин «Ритуал» /2014 р./

На захід від битого шляху був магазин Нікітіних, де можна було придбати тканини, одяг, взуття, парфуми та ін. Поруч містилася хлібна лавка з духмяними подовими паляницями та іншими виробами із тіста. На цьому місці зараз знаходиться приміщення сільської ради.

Грошова одиниця України в народі отримала назву «Юрчики», 1918 р.

Монети, знайдені на території с Вільного.

Південніше, більше до річки Вільнянки, була Вільнянська волосна управа та поліцейська дільниця.

За річкою Вільнянкою, на крутому правому березі річки Самари, серед мальовничої природи знаходились панські дачі з двоповерховими білокам'яними будинками для господ та одноповерховими /теж білокам'яними/ для челяді.

На в'їзді до «Дач» – красива мережана арка та алея з каштанів. Далі – майданчик для відпочинку, гойдалки, альтанки, квітники з різноманітними квітами, бузкові алеї.

До річки Самари вели кругі східці, обсаджені бузком. Бузкові алеї тягнулися до самого лісу /залишки бузку збереглися до нашого часу/. А на крутому схилі до ріки Самари аж до самого лісу висаджено тисячі кущів різнокольорових троянд, дбайливо доглянутих і розділених на грядки чіткими рядами різнокольорової смородини.

По верху присамарського схилу – від панських палаців аж до кінця «Лисої гори» - «Набережна», обладнана для прогуллянок. Там, де її перетинає невеликий яр, побудовано дерев'яний міст, пофарбований у зелений колір.

По набережній із задоволенням прогулювались гості і відпочиваючі, насолоджуючись чудовими краєвидами, які відкривалися перед очима з такої висоти, водночас вдихаючи аромат лісового повітря і квітів, які були навколо.

Назва «Зелений міст» збереглася до наших днів, а шлях на Хащове іде обабіч колишньої набережної, обминаючи невеликий ярок. Квіти зникли зі схилів. Та деякі з кущів троянд дивом збереглися і прикрашають подвір'я Гусарових і сьогодні. Це подарунок від бабусі, як живий спогад про ті далекі часи.

Тут відпочивала знать, сюди вечорами і в свята приходила молодь села. Останніми господарями «панських дач» були вельможі з Катеринослава, які часто змінювались.

Частина території, де стояли панські дачі, до цих пір називається «ДАЧІ», а вся інша територія, що за річкою Вільнянкою, «Фалимонівка», від імені першого поселенця Фалимона.

Під час революції панські маєтки були частково зруйновані, а в інших, уцілілих, пізніше організували школу з російською мовою навчання.

Село жило, розросталося в своїх межах і знищувало одвічну природу. Ще до кінця XIX – на початку ХХ століття /1904-1916 р.р./ за межами селянських осель, на горbach, як надійна сторожа, стояли вікові дуби-велетні, в дуплах яких сільські

Вид на ріку Самару та присамарські ліси
з висоти колишніх «Панських дач».

хлопчаки знаходили гнізда різних птахів і, навіть, змій. А ще – залишки лісів, які ростуть по ярах і схилах балок, нагадують про далеке минуле лісового краю.

Дерев'яна церква в с. Вільному

Які б події не відбувалися, на сторожі села завжди стояла церква. Вона була головним наставником і поводирем просто-го народу, який приходив сюди поділитися своїм горем, по-просити прощення і захисту, отримати поради на майбутнє.

Одним з настоятелів церкви в селі був Павло Андрійович Хавкунов.

Він любив сільську дітвому, проводив з ними багато часу, часто катав їх на возі. Спілкуючись з дітьми, спрямовував їх душі на шлях істини, розповідаючи про любов і милість Божу до тих, хто живе чисто і непорочно по заповідях Божих. На-вчав дітей бути «чистыми в мыслях и в чувствах, и непороч-ными в делах».

На церковних землях, які знаходилися біля Вдовської криниці і називались в народі «попова дача» - працювали в основному учасники церковного хору, «певчі» - як чоловіки так і жінки. Те, що вирощувалось там з благословення от. Павла, роздавалось бідним і дітям.

Перегортаючи сторінки «Довідкової книги Єкатеринославської Єпархії» за 1908 рік, дізнаємося що священик от. Павло Хавкунов в 1908 р. служив у храмі в ім'я Покрови Присвятої Богородиці в с. Кулебівка (Новомосковського району) в 1913 р.- в храмі Святителя Миколая в с. Перещепино. Подальша його доля – не відома... попереду були буревінні роки революції.

Та світла і добра пом'ять про нього назавжди залишиться в серцях мирян, а душа його біля Господа Бога, віру в якого він проніс через усе життя.

Поклонний хрест.

При в'їзді в село – величний дерев'яний хрест. Це – «поклонний хрест». Він є оберегом для селян та тих, хто проходить повз нього.

В центрі села була розташована волость /сільська управа/, де знаходились: староста села, скарбник, писар, урядник та ще кілька молодців – його помічників, базарна площа, де жителі села Вільного та навколоїшніх сіл збирались, щоб продати свій товар та придбати інші речі, необхідні в домашньому господарстві чи в своїй оселі.

Біля базарної площи знаходився шинок, на дверях якого при вході було написано: «Пий та голову не втрачай»

Згадує дід Іван із села Хащове, якому вже за 90 років: «Одного разу привіз я кабанчика на базар та, одержавши за нього гроші, заглянув до шинку. Заглянув та й забув, що мав купити за ті гроші: дітям взуття та одяг, та ще дещо в своє господарство....

Прокинувся ранком в «темній комірчині». Визиває мене староста до себе на бесіду.

- Ну що - говорить, добре відпочивалось? Ти навіщо сюди приїздив? Щоб вторгувати грошей? А де вони?.. На тебе вдома чекає дружина, діти: хвілюються, а ти що робиш? Ти добре прочитав, що написано при вході до шинку?..

Довго розповідав мені, де я не правий. А потім спитав

- То що, ти зрозумів мене?

- Так, зрозумів!

- Ну, от і добре. А ну-ка ти, «пристав» забери його та ще добре втлумач йому, де він був неправий.

Забрав мене «пристав» до свого відділку. Тільки я переступив поріг, як зненацька полетів у другий кут і почалося... Добре втлумачили, що запам'ятив на все життя. Відлежався в темній комірчині, а коли прийшов до тями - відпустили мене додому. То з тих пір до випивки мене не тягне. Як гляну на чарку, то всі ребра відразу так і зачешуться. Ось так раніше повчали уму-розуму, щоб пили та голову не втрачали».

/Записав Шуліка Анатолій Ілліч, 1985 р./

Після скасування кріпосного права селяни вільно працювали на своїх земельних наділах. В селі з'явилося багато заможних селян і середняків. Порадившись, жителі села вирішили замість старенької дерев'яної церкви за власні кошти побудувати нову - кам'яну, з золотими куполами. Зібрали гроші. Здавали добровільно, хто скільки міг. Одні могли здати гроші, інші - товар. Заможніші ділилися з домашнього господарства - одного чи двох волів, теличку, бичка чи ще когось із живності. А один селянин здав на будівництво святої церкви аж три пари волів. Кошти зібрали до 1905 року.

В 1905 році настоятелем церкви «Святого Духа» в селі Вільному призначено Василя Олександровича Просвірина (1879 року народження).

Росіянин, родом із Воронежу, студент Духовної Семінарії. Навчаючись в Петербурзі, мав друзів зодчих. З радістю згодився на пропозицію, задуману селянами, побудувати нову церкву.

Робота по будівництву церкви розпочалась у тому ж році. Відомо, що в 1905 році по благословенню Єпископа Катеринославського і Таганрозького Семеона /Покровського/ новий кам'яний фундамент під Свято-Духівський храм, побудований у вигляді хреста, був урочисто освячений.

Будівлю зводили з цегли, а розчин для кладки готували на білках курячих яєць. Саме тоді до новобудови потяглися жителі з кошиками, валізами, возами. Кожен ніс стільки, скільки міг. Несли не десятки, а сотні і десятки сотень, тисячі і десятки тисяч яєць.

Час ішов. Вправні майстри старанно робили свою справу. І от новобудова уже добігала кінця – лаштували дах. Жителі села зібралися помилуватися на роботу майстрів. Влаштовували купола. Міцні чоловіки, прикріпивши собі на спину масивний хрест покритий золотом, обережно підіймалися сходинками, несучи на собі дорогоцінну ношу, щоб підняти на саму вершину і встановити в центрі кожного купола. На дзвіницю було піднято величезні дзвони, відлиті ще майстрами минулого століття /1782 р/.

Кожного, хто підняв хрест і встановив його на вершині купола, радо зустрічали внизу, а на знак вдячності пов'язували рушниками, тканиною та іншими цінними дарунками.

/З розповіді Старцевої Марії Григорівни/.

1912 рік. Будівництво завершено. Убрання церкви закінчено. Церква освячена і приймає своїх прихожан. Богослужіння і священнодійство проводить отець Василій.

Це його друзі з Петрограда своїми руками, за своїми кресленнями звели в селі диво – «Золотоверхий храм» з п'ятьма куполами і дзвіницею.

«На внутрішній стороні головного купола по центру зображеній Білий голуб – символ «Святого Духа», а на бокових стінах розмістилися архангели.

На внутрішніх стінах Храму, в міжвіконних пройомах на висоті вікна – великі ікони».

/З розповіді Герасименко Миколи Тимофійовича/

1905-1912 р.р Кам'яна церква Сходження Святого Духа.

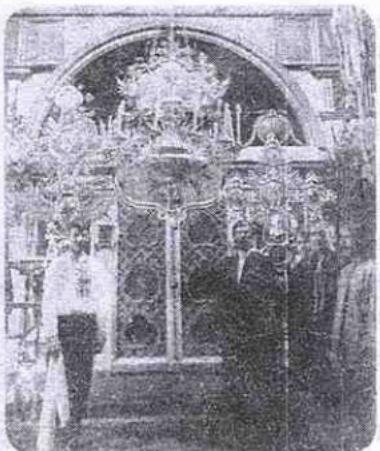
Фото збереглося у Матросової Ольги Іванівни.

На жаль, за давністю часу, фото не може передати всю красу
і велич Божого Храму.

Жителі села не можуть намилуватися своєю красунею – стрункою, золотоверхою... Її величні куполи сяють в променях сонця, золотом відливають хрести, їх сяйво видно далеко за межами села, навіть при виїзді з міста Катеринослава.

Гучні дзвони скликають прихожан. Їх чують і в сусідніх селах. Почувши церковний дзвін селяни, як би далеко вони не працювали, залишають роботу і поспішають до оселі, щоб піти до Святого храму, помолитися за близьких і рідних, подякувати Господу за хліб насущний, попрохати здоров'я для страждущих.

На той час дерев'яна церква в с. Іваномихайлівці, споруджена Петром Родзянко в 1796 р., потребувала відновлення. Дерев'яна церква в с. Вільному була розібрана, дбайливо укладена на 26 возів, запряжених паровицями білих волів, і урочисто перевезена до села Михайлівка, де була встановлена і освячена на честь святого Архистратига Михаїла.

Фотокартка на згадку перед тим, як розбирати дерев'яну церкву в селі Вільному.
(в центрі -Дилдига Петро Ілліч /псаломщик/. /Зберегла фотокартку онучка Дилдига Любов Юхимівна/.

Дерев'яна церква освячена в ім'я Архистратига Божого Михайла в селі Михайлівка, що на р. Самарі.
/Фото Табашнюка І. 2007 р/

В довідниковій книзі Катеринославської Єпархії за 1908 рік сказано, «церковь построена тіцніем помешника майора Петра Иеремиева Родзянко, имелась церковно - приходская школа грамоты (25 мальчиков и 2 девочки); количество дворов в приходе - 312; количество прихожан 1248 мужского пола и 1661 - женского. Священником на то время был Митрофан Александрович Аврамов»[1, 3]

В Михайлівці збереглися спогади про те, як сюди приїздили декілька монахів, вони ночували на місці будівництва церкви, ранком з'явився струмок чистої води, який зберігався біля храму, поки не почалися безбожні роки. В роки колективізації в храмі був обладнаний склад, пізніше - клуб, а потім шкільний спортзал.

По благословенню Владики Іринея - приход відновив свою діяльність з 1997 року.

Жителі с. Свободне,
початок ХХ ст.

Жителі с. Вільного,
початок ХХ ст.

Молодь с. Вільного (східна сторона), початок ХХ ст.

Нащадки російських переселенців, початок ХХ ст.
Фото зберегли в родині Ракаєвих

Молоді селянки с. Вільного (західна сторона), початок ХХ ст.

Лисенко Іван
з товаришем,
1915 рік.

Лисенко Григорій
Кіндратович і Ісаєва Фросина,
1915 рік.

Лисенко Марія Григорівна
та Окова Степаница з сином, 1939 р.